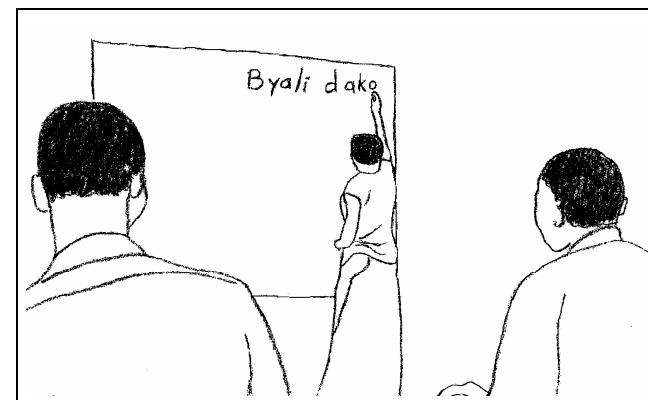

Byendəm 45 : Dieməm	77
Byendəm 46 : Kənkana «dy», «my», «sy»	78
Byendəm 47 : Kənkana «ty», «py», «ny»	80
Byendəm 48 : Kənkana «cw», «hw», «yw».....	81
Byendəm 49 : Sirəm.....	82
50 : Yaam dwonsəm	83
Kənkana də kənkandei byali hyahə (L'alphabet byali).....	85
Toyena hana	86-88

Sabi n tyəsə-i byensəkabə

Guide du syllabaire byali

Sabi yerəkau / Publié par :

Association des Alphabétiseurs de Matéri
S/C PADIC Matéri ; B.P. 25 ; Tanguiéta ; Rép. du Bénin

et

SIL Togo-Bénin (Matéri)
B.P. 45 ; Tanguiéta ; Rép. du Bénin

1er trimestre 2008

Tiim-kabè : ICCO
Bailleurs de fonds : SIL (3ème édition préliminaire)

N diem-u də í sabi, John Berthelette
u hiri :
Auteur :

N twagəsə-bə GNAGO Kouandi
də í sabi, bə hira : SAMBIENI Antoine
Traduit par : GNARIGO Nathalie (Matei)
KIATTI D. Pascal

Sabi futi : M^e del Carmen AVILERO
Illustrations par :

N twagəsə-u mansini GNARIGO Nathalie (Matei)
hyaḥə :
Dactylographes :

1 ^{ère} édition, 1 ^{er} tirage 2004 : 1 (75 expl)
2 ^{ème} édition, 1 ^{er} tirage 2005 : 1 (100 expl)
3 ^{ème} édition, préliminaire, 1 ^{er} tirage 2008 : 1 (100 expl)

© 2004, 2005, 2008 Tous droits réservés par SIL
Togo-Bénin sur tous les contenus – y compris les textes et
les images – de ce livre.

Tə twambə PADIC Matei yiebə n tə tiim-bə tə
karə dwopədyebə. Bə wagənu SIL Matei n tə tiim-bə
də í sabi yeim hyaḥə.

Byendəm 19 : Sirəm.....	53
Byendəm 20 : Niu mandəm.....	54
Byendəm 21 : Kənkandou «o»	55
Byendəm 22 : Kənkani «k»	57
Byendəm 23 : Kənkani «t».....	58
Byendəm 24 : Sirəm.....	59
Byendəm 25 : Kənkani «n» (n bou-i nubwoni wasə hau)	60
Byendəm 26 : Kənkani «c»	60
Byendəm 27 : Kənkandei «ie»	61
Byendəm 28 : Kənkani «w»	62
Byendəm 29 : Sirəm.....	63
Byendəm 30 : Kənkana «bw».....	64
Byendəm 31 : Kənkani «m».....	65
Byendəm 32 : Kənkana «kw»	66
Byendəm 33 : Kənkana «hyw».....	66
Byendəm 34 : Sirəm.....	68
Byendəm 35 : Kənkandei «uoi».....	68
Byendəm 36 : Kənkana «dw».....	69
Byendəm 37 : Kənkani «f».....	70
Byendəm 38 : Kənkana «fy».....	71
Byendəm 39 : Sirəm.....	71
Byendəm 40 : Kənkana «by».....	72
Byendəm 41 : Kənkana «sw», «mw», «nw»	73
Byendəm 42 : Kənkana «tw», «pw», «fw»	74
Byendəm 43 : Kənkani «l»	75
Byendəm 44 : Sirəm.....	77

Toyena hana

Camə byensəm n nwam kəm :.....	3
Twagəsəm dieməm n nwam kəm :.....	6
Də i byensəm buru n nwam kəm :.....	8
Byensəkau n kwandənu bé paa-i bé hyuom byendəkabə yamaa u n tən byensə sani :.....	11
Pyampyansibəhu hyáhə dieməm n nwam kəm :.....	13
Byendəm 1 : «i», «u», «b», «s»	15
Byendəm 2 : Kənkandou «ə»	29
Byendəm 3 : Kənkandou «a»	37
Byendəm 4 : Sirəm.....	38
Byendəm 5 : Kənkani «y»	39
Byendəm 6 : Kənkani «d».....	40
Byendəm 7 : Kənkandei «au», «ai»	41
Byendəm 8 : Kənkani «g»	42
Byendəm 9 : Sirəm.....	43
Byendəm 10 : Kənkani «m» (n bou-i nubwoni wasə hau)	44
Byendəm 11 : Kənkani «p».....	45
Byendəm 12 : Kənkandou «e»	46
Byendəm 13 : Kənkani «r».....	47
Byendəm 14 : Sirəm.....	49
Byendəm 15 : Kənkani «n»	49
Byendəm 16 : Kənkani «h»	50
Byendəm 17 : Kənkani «hy».....	51
Byendəm 18 : Sirəm.....	52

Camə byensəm n nwam kəm:

Camə de n nagə-bə bé byendə. ¿Bə byensəm də bisi byensəm də yí n kaam ? N dymbə diem sabi adi bə maam bə yagə camə byensəm də bisi byensəm də pə wage. Camə də bisi də dapebə, bə ninsi cesəm pə wage bwosi hyahə. Də de n mwanəm də byensəkau kwandənu bé mandə camə bwosi n nwam kəm.

Cembəm, camə tən fwa bé byendə ningə n dyegə yí fi tiim bə bwosi de. Bə kwandənu bé pugə bə təpui. Bə pə nagə saam derə yeni tei bé dei də bə pə nua bə n paa-i. Tə nagə fiigə camə n byensə-bə bé tə byendə yaam də dieməm, də sui bé mwana bə bwosi, bə kwanaru, bə kuru twaməm, bə yaandu, ba bə yaməm narəkəm.

Ama tə sa kwandənu bé n hyá bé tə twaməm twam bə bounu. Bə kwandənu bé mei saga, bé dyahə kuru, bé pugə bisi, bə sage sahe nin-digəhu. Tə kwandənu bé mandə tə nəm paa kəm bé mwanə bə n cirəne byendəm, də í twaməm sage pə bə twahəki. Də de n mwanə-i də byensəkabə pə kwandənu bé twéi byensəm n kwandənu bé wasə sani n dyeli. Bə dyem

bé hyá bwosi suu bæ sagə tou cagəsi ; yaam də dieməm ba de n bæ porə-i.

Dyakəm, tə kwandənu bé n syeləku byendəkabə. Tə pə kwandənu bé n bæ diu fei. Bə sai, bæ yí ya bé pyetə, bæ sagə diem bé pyetə, tə sa pə kwandənu bé n bæ diu fei twabə disu hyahə. Twabə kwaní yí mia suu byendəm hyahə. Hyimə, də tegə pə napəm dakoru hyahə n cerəm de n mwanə-i ; hyimə, hirau pə bæ byensə dai hyini toyeni hyáhə maam.

Tə sagə kwandənu nara hyahə bé n tou bæ hau syeli. Tə pə kwandənu bé n de n bæ cagə-bə, tə kwandənu bé n bæ byeke. Myatə-magəri twahə bæ muom də hirəbə cagu bæ n maam n dyeli bæ buoa hyahə.

Byendəkabə hyahə, twabə pə candə dakoru hyahə. Də də hyáhə, bæ pə hyá bé n pugərə kəm sabi-pasə-dou, dé hyaməm nwa sabi-yakai. Twabə paase dakoru byena mangəm; bæ twahə saba dieməm. Bə hyám n pə mingənu twabə hyamə. Tə kwandənu bé bea yamfum bè pə n pyensə, də n dyebə pə twahə-bə hyamə bæ yem ; bæ sagə pə n myansə bæ karəkə, bé

Kənkana də kənkandei byali hyahə (L'alphabet byali)

Kənkana (kənkandei) (lettres miniscules)	Kənkana-ceta (lettres majuscules)	Nwanəm
a (a)	a	saba
B	B	bisi
C	C	cebu
D	D	dabə
E	E	sebəsi
ə	Ǝ	buse
F	F	firi
G	G	bigə
H	H	hina
I	I	bisi
K	K	kokou
L	L	paləm
M	M	mindigə
N	N	niu
O	O	soru
P	P	pisə
R	R	sarə
S	S	sou
T	T	tiim
U	U	bugə
W	W	waki
Y	Y	ya

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə:

¿ Dé tə pə nagə bwam-turəkam tə korə, tə yí paa barə ?

¿ Dé hirau bwam do-duum də mindurəhu, u kwandənu bé tei man tə ?

¿ Nin-mansi tə n nəm fi-si bé dwónsə hirau sidau ?

mwanə nandoum pə korə, n twahə-bə yaam də dieməm.

Camə sagə tou mandi twali: bə byendəm hyahə náru kwa bə nwanu bisi tahi. A pə yensə bə yí n siem bə dahə bə nwanu bisi tahi. Camə pyensə byendəm kwagu hyahə de.

Bə fi bé wasə, tə yí byarəkə toyeni bé tə : a yí n syeləku byendəkabə bə nwanu a n nagə bə n a syeləku kəm.

Twagəsəm dieməm n nwam kəm :

Hirəbə twabə maam bə yagə a n twagəsu kəm, a ba diem kə hyamə de. Dé hirəbə yi tən diem bə n twagəsu kəm de, yaam də dieməm yi n duum magərə.

¿ Də tou mandə kandəm də n pə mwam ?

Cembəm: Tə tən twagəsu bə pyensə magərə. Hirəbə tən you tə n nagə ya bé təm. Dé bə pə cesə, bə yí fi kaám n twagəsə-u bé cesə suu. Yaam hyaməm, dé a yuum sabi bə pə cesə, a pwa fi kaám n dyeu diem də í sabi bé cesə suu. N de n mwanəm də dieməm kwandənu bé n desə.

Dyakəm: Tə n tən twagəsu sani, nubwona twaa pə yerəku. Bə nwanu, dé twagəsəm hyahə a nagə ya bé tə : «**Dé u nagə bé tei,**» bə sagə nagə ya bé tə : «**Dé dau nagə bé tei,**» a yí n nwam nuyena “də” dyebə hyamə, bə yaam pə nwanu. ¿ Kandəm bou man tə ? «**də** » n ywonu dau, u yaam hyahə, kənkandou « ə » pə yerəku. Dieməm hyahə, tə nagə bé n diem nubwona sai de, ba n ba pə yerəku-ha twagəsəm hyahə. Tə n bea terəm n dyeməm n de: «Tə nagə bé n diem bə

Dieməm (6) :

Dé i hyambə fusəm mansəsi tari, i n hyá bé tə i kwandənu bé dwonsə nuyena n porə-ha bé fi toyeni n desə bə tou hau. Də sui də byendəkabə yí diem sunswohi nasə, toyeni n dyeli sai hyahə.

Dé pwigənu kwarənsi num twéi, tuou yí hei u n diem n dyeli u dyakətuou. Dé byendəkabə mangəm nagə ya, bə yí fi bé ya bə n diem n dyeli dako-dii hyahə hirəbə sai cesə.

Byendəm 50: Yaam dwonsəm

Kaáməm n tinu-məm nara:

¿ A hyá hirəbə n tou-bə sidau bwaməm ?

¿ Sidau bwaməm kogu kəm tə ?

¿ A cesə də bə yagə bwam-turəkam twam bou bwosi hyahə ?

¿ A yí pugə kəm a hyim də a təpuu də í bwam-turəkam pə i korə ?

¿ Dau də u pwahau, wei tē n kwandənu-u bé n syeləku tuou ?

Dieməm (6) :

Dé i hyambə fusəm mansəsi tari, i n hyá bé tē i kwandənu bé dwosə nuyena n porə-ha bé fi toyeni n desə bə tou hau. Də sui də byendəkabə yí diem sunswohi nasə, toyeni n dyeli sai hyahə.

Dé pwigənu kwarənsi num twéi, tuou yí hei u n diem n dyeli u dyakətuou. Dé byendəkabə mangəm nagə ya, bə yí fi bé ya bə n diem n dyeli dako-dii hyahə hirəbə sai cesə.

Byendəm 49 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ A yí tyendə bwam-turəkam pə a korə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé a nagə a bisi n tou kwanaru, a kwandənu bé n sahəru barə ?

¿Dé duhu hyahə pə desə, wei tē n kwandənu-u bé hu sarə ?

nwanu, a n tən twagəsəm yamfum, də nuyena yerəku a sai.»

Dé nubwona pə bwonsu, tē sagə hyambə bé tē nuyaam twam tən mwanəse twam m ciməm m tahi m yaam pyese. Də ba sa dwosə bə ywonu kənkana «m» də «n.» Dé m ya bé tē : «M mei m sagi,» dé tē tē dii, tē yí hyambə nwam, «m» dyebə bou bə dia de, bə ba ywonu hirau cerau de, ama, bə yaam kaam. «M» cembau tahi, tē ba you «m» de, ama «m» dyakau tahi, u wusəm nagə bé yatə «n» hau de. Də nagə cage bé tē «m» dyakau n kwasəm hyamə nuyeni, «sagi», n de mwanəm də nuyaam pyesa.

¿ I sa wondə ama bé n nua tē diem tē n twagəsə kəm ? Dé nuyen-cecesi de, də yí n sui tē pə n pyasu sə dieməm, sə n tou dieməm cerəm. Hyaməm, tē tən pwa n karəsu sani sai sə n diem kəm.

Sani twali tən nua, byensəkau tən kwandənu bé sisa byendəkabə twagəsəm m diem kəm.

Də í byensəm buru n nwam kəm :

Sabə-cembi adi də hyahə, byendəm pwompwom hyahə, nin-pesi pə wosə. Nin-katagə n kwandənu-kə byensəm, kə nwam nubwon-pei ceri de, dé n nwa a dia, dé n nwa a tari, də a wagə bə dyahəsu. Dé də í nubwoni yei hyahə, byensəm sagə yí fi n tou nuyena də a twángə dieməm yibu, bə sagə tou fusəm tyembəsi.

Dé a nagə byensa hirəbə də í nubwon-pei, a terə nuyeni n dyeli mandəm pə duum, bə maa bé tə futu yí n bou bé fiigə ningə n dyegə. Byali twagəsəm hyahə, nuyeni n tən bou-i də í futu tahi, tə də wusə yagə nuyen-cani de, də í byensəm hyahə. Byensəkau hyihə magərə də í nuyeni hyáhə bé mwana hirəbə də mandə. Hyaməm, bə yí n pa pasu bé yegə hayaam dahə bé sire bé cerəbə də í nuyeni də də í nubwoni. Dé a tə hyamə, a dwonsə toyen-cecegə bé mwanə byendəkabə hyambə bə n diem kəm byali də magəri.

Dé hirau byendə nuyeni, a sa catə də í nuyeni cera-cera. Bə sagə yera kənkandei.

desə bə tou hau. Də sui də byendəkabə yí diem sunswohi nasə, toyeni n dyeli sai hyahə.

Dé pwigənu kwarənsi num twéi, tuou yí hei u n diem n dyeli u dyakətuou. Dé byendəkabə mangəm nagə ya, bə yí fi bé ya bə n diem n dyeli dako-dii hyahə hirəbə sai cesə.

Byendəm 48 : Kənkana **cw, hw, yw**

Nuyaam mandəm:

Cw : cwoncwonhu, cworə, cwoka, cwagəm

hw : hwambəkə, hwani, hweru, hwarəkə

yw : ywombi, ywongə, ywonu, ywamau

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé hirau tə pini pə sui bé mwana bisi, a yí u yega kəm tə ?

¿ Barə n mwanə-i də bə cwagəsu bisi ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé a pwam nalagə bwaməm korə a bigə, a yí tyendə ?

¿ Swambu toú u pyatəhu bə yenə man tə ?

Byendəm 47: Kənkana **ty, py, ny**

Nuyaam mandəm:

ty : tyembi, tyendə, tyesa, tyarə

py : pyandəhu, pyahə, pyagerə, pyesa

ny : nyosi, nyarə, nyosəm, nyaha

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Myati kwandənu bé byensa kəm tə dako-bisi bé fi sə səsai n tou yanarəm ?

¿ Dé myati pə sui də tən pwahu barə də dako-dii hyahə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé a sində yagu a kwandənu bé n pugə barə ?

¿ Bitwoməm kwandənu bé hasə myesi ba yem tə ?

¿ Dé a pwa nin-fugəbibi doú a nwari hyahə, a yí paa barə ?

Dieməm (6) :

Dé i hyambə fusəm tyembəsi tari, i n hyá bé tə i kwandənu bé dwonsə nuyena n porə-ha bé fi toyeni n

Wondə a hyambə nwanəm :

b sə	nuyeni
s ə	nubwoni
ə	kənkandou

b isi	nuyeni
b i	nubwoni
i	kənkandou

Də sui də byendəkabə yí n hyá bé tə nubwona n tən wagə-ha bé kwándə nuyeni. Kənkandou nwam nubwoni hyieu de. Ama, byali twagəsəm hyahə, nuyena bou bé kwa kənkandei. Də sani, kənkani ceri kwándə nubwoni, bə nwanu «m» də «n» yiem ama. Dé tə dwosə bé twagəsu nubwona toyeni, də fiigə bé tə, tə disə bé n nua, a wusəm tingə bə desə bə paanu kənkana í wusəm. ¿ A fi n sində sində bé n you də hirau yagə «f, f, f ?» Hyaməm kwa. Dé tə dwosə bə hyihəsu nubwona tə byensəm hyahə, tə nage bé fiigə bé tə a nwanu a twaa. Tə sage nage bé cage bé tə a tou a n bahu kəm.

Tə n hyambəsə ama bé n cieu kəm nuyeni ceri nubwona pwompwom, tə yí yegə hyambə bə n wagsu kəm nubwona bé kwansu nuyena. Tə nage bé fiigə bé tə nuyeni ceri hyahə, nubwona yí fi bé n wosə.

A n hyá bé tæ: dá a byensæ byensæm mangæm, dæ sui dæ byendækau yí n tou sani bæ yí bei nubwona wagæm bé kwansæ nuyeni. Dæ u cei paam u cerau, u yí fi ya tuou u tiim. Dæ bæ diesu bæ cei, bæ wusæ bæ byensækau (myati) bæ tiim.

Byendæm mangæm hyahæ, tæ sagæ yí byensa nuyen-cecesi, dæ fusæm tyembæsi. Nuyen-cecesi pæ fiigæ ningæ ningæ. Dæ sagæ pæ nwam paam nwa. Byendækabæ pæ pyensæ dæ í ninsi mandæm. Tæ tæ twagæsæ sani, tæ tæ pæ bea yamfum. Tæ n tæ pæ bea ama yamfum, tæ pwa fi bé byendæ bé sæ ya suu ; tæ n tæ sæ hyambæ sani, tæ kwandænu bé sæ byendæ sani ceri tuntwom. Nuyen-cecesi dæ fusæm tyembæsi, tæ pæ sæ byensu nuyen-pea yiem.

Dæ tæ byensu nuyen-cecesi, tæ nagæ byendækabæ n yuum dæ dæ desæ bæ tou hau. Byendækau n tæ byendæ sani yaam, bé nam pæ byendæ bæ cánde, dæ tæ u muanæsæ hogæm. U tæ mandæsæ bé tæ hirau yí fi byendæ yaam.

Kaámæm byensæm toyeni hyáhæ :

¿ Dæ hirau nagæ u bigæ n tou bansæm u kwandænu bé paa baræ ?

¿ Wei tæ n fwa-u u bitwomæm ?

¿ Dæ hirau nwari kwandæ nwaræ-ceti, u kwandænu bé tei man tæ ?

Diemæm (6) :

Dæ i hyambæ fusæm tyembæsi tari, i n hyá bé tæ i kwandænu bé dwonsæ nuyena n poræ-ha bé fi toyeni n desæ bæ tou hau. Dæ sui dæ byendækabæ yí diem sunswohi nasæ, toyeni n dyeli sai hyahæ.

Dæ pwigænu kwarænsi num twéi, tuou yí hei u n diem n dyeli u dyakætuou. Dæ byendækabæ mangæm nagæ ya, bæ yí fi bé ya bæ n diem n dyeli dako-dii hyahæ hiræbæ sai cesæ.

bə yí fi bé ya bæ n diem n dyeli dako-dii hyahə hirəbə sai cesə.

Kwansəm n kwansu kəm:

Kwansəm tahi ala, tə nagə i mandə nuyena n kwa-ha. Nuyeni n bou-i kogə hau, də pyesu hani n bou-i yugu hau e. Dé i hyambə sunswo-cecesi də nu-bwoni bou də cari, i yensə ninsi n porə-si bæ yí kwansa nuyeni. Dé a n hyambə furi twa, a n hyá nubwona wosu n nwam kəm hyamə.

Byendəm 46: Kənkana dy, my, sy

Nuyaam mandəm:

dy : dyerəkə, dyarə, dyorə, dyengə

my : myati, myesəm, myarə

sy : syeləku, syendau, syelu, syelə-ciau

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ A yí fi mwana ceri-manhi tə pwahau n sandə-u cembəm u bigə hasəm hau ?

Nyosəkau n kwandənu bé paa-i bé hyuom byendəkabə yamaa u n tən byensə sani :

1. Dé byendəkabə diisə bé n nua bæ parəse, byendəkau yí fi bé paa kwansəm kunkwangə dé n nwa yunfə.

2. Nyosəkau kwandənu bé n toú buo-twansi bæ pə n twagəsu bæ buusu byendəkabə hyáhə ba dé bæ toú yampuom. U kwandənu bé hogə bé mwana bæ cahə bæ pə yisəka bæ swara.

3. Nyosəkau yí fi sani twali bæ tən maanu swombə-kunkwangə hyingə dé n nwa toyen-kunkwangə hyingə kwansəm hyahə.

4. Nyosəkau yí fi mwana byendəkabə hogəm dwanda.

5. Nyosəkau kwandənu bé n byensu də də tiim byendəkabə.

6. Dé byesəkau byensu, u kwandənu bé n sində bæ diigə byendəkabə dakahə. U kwandənu bé yasə u besi n bou byendəkabə sai hyáhə.

7. U kwandənu bé nyosə u sani də n kwandənu kəm, dé u sagə mandə bé tə u sə yí n kwa, u kwandənu bé dyem bé cagə hirau u cigərə.

8. Nyosəkau kwandənu bé n toú yanarəm u n tən cetə sani, bé tei tu u wasə sani, bé fi byendəkabə n toú hogəm.

9. U kwandənu bé n toú dúm bé yí tiim u byendəkabə bæ n tən pə fi sani bé mandə ningə tuntwom. U kwandənu bé taba u hyim bæ wagənu

byendəkau n ba dyeu sai, bé n hyá n dyeli mwanə-i u pə maanə.

10. Nyosəkau pə kwandənu bé fiigə u candu byendəkabə disu hyahə. Bé fi u cetə byensəm, u yí fi bé twagəsə də byendəkabə, bə nara ninsi twasi hyáhə.

11. U pə kwandənu bé wondə byendəkabə bisi yiem ; hyimə, bé cworə hirau carau byendəkabə hyahə bé tə u toú u ninsi bé hura.

12. Nyosəkau pə kwandənu bé kaam byensəm bé yisə daa-hyau. Dé u sagə paanə byensəm, u pə kwandənu bé dyem bé hya daam.

Byendəm 44 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé a sebəkə dé n nwa a hywambəkə nagə bigə bə nam pə dounu, a yí fi bé kə mwana ce-manhi tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé a nagə wua nin-fugəbibi nwari hyahə, a yí paa kəm tə ?

¿ Hun-fyatu, ti-bya də dwonsu barə hirau kwanu hyahə ?

¿ Dé pwahau sandə bitwoməm, u kwandənu bé m paa barə ?

Byendəm 45

Diisəm :

Dé i hyambə fusəm tyembəsi tari, i n hyá bé tə i kwandənu bé dwonsə nuyena n porə-ha bé fi toyeni n desə bə tou hau. Də sui də byendəkabə yí diem sunswohi nasə, toyeni n dyeli sai hyahə.

Dé pwigənu kwarənsi num twéi, tuou yí hei u n diem n dyeli u dyakətuou. Dé byendəkabə mangəm nagə ya,

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Swambu hywambəkə yi tou nwari man tə ?

¿ Sari dè də pwahau bə yi bou man tə ?

¿ Wei tə n fyerə-u u firi bé kogə ?

Kwansəm n kwansu kəm:

Kwansəm tahi ala, i, tə nagə i mandə nuyena n kwa-ha. Nuyeni n bou-i kogə hau, də pyesu hani n bou-i yugu hau de. Dé i hyambə sunswo-cecesi də nu-bwoni bou də ceri, i yensə ninsi n porə-si bə yí kwansa nuyeni. Dé a n hyambə furi twa, a n hyá nubwona wosu n nwam kəm hyamə.

Pyampyansibəhu hyáhə dieməm n nwam kəm :

Ninsi nasə bou :

Cembəm a bea yamfum bə pə n diem də m pə sáhə.

Dyakəm a yasə a dieməm n tingə m pə n nwam pwarə-pwarə.

Tarəm a diem kənkana a wagesi n mingə, a pə yasə twaa n paanu twaa.

Nasəm, a pə n nuosə bə dirə a dieməm bə sage pə n furə sani səsai. A kwandənu bé n wonsu byendəkabə bé fi bə a byerə suu.

Kaáməm byendəm toyeni hyahə.

Byendəm hyahə, byensəkau kwandənu **bé kaám kaáməm buru dia.**

Cembəm: kaáməm byendəm toyeni hyahə. U kwandənu bé cendə bé hyambə dé byendəkabə yi cese byensəm toyeni n yaa bé tə kəm.

Dyakəm, byensəkau kwandənu bé kaám **kaáməm də m tou nara.** Byensəkau yí fi twéi də í kaáməm bə yagə m kwa yem. Ama, də sui də byensəm yí n twagəsu bə ywonu bwosi asi sə hyahə n dyeli pwahu. Də í kaáməm bou nara yem de. Də pə kwandənu

byensəkau n twagəsu u cerau, də sagə pə kwandənu u n tumə wusə hirau cerau. Də sui də byendəkabə səsai yí n twagəsu.

Hani-yandi, **dieməm byendəm.**

Byendəkau pə bou bə nagə byendə yaam nwa m cerəm. U kwandənu bé byendə dieməm.

Tə nagə fiigə **byensəkabə** bə n kwandənu bé fiigə n dyeli byensəm hyahə. Dé tə paa nuyáam, nubwona, də nuyena saga hyahə, (didiga hyahə), tə nagə cage byensəkabə bə n kwandənu bé byensə-kəm de, bé fi byendəkabə byendə suu.

Kwansəm n kwansu kəm :

Kwansəm tahi ala, tə nagə i mandə nuyena n kwa-ha. Nuyeni n bou-i kogə hau, də pyesu hani n bou-i yugu hau de. Dé i hyambə sunswo-cecesi də nu-bwoni bou də ceri, i yensə ninsi n porə-si bə yí kwansa nuyeni. Dé a n hyambə furi twa, a n hyá nubwona wosu n nwam kəm hyamə.

Byendəm 43 : Kənkani I

Nuyaam mandəm:

Nwari, peri, pəpei, nalagə

Diisəm :

«pwa» fiigə ningə n nam pə paa-kə e, dé n nwa ningə a n maam-kə də pwa paa.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ A yí fi mwan ceri mahi tə pwahau n nam pə sandə-u dai hini ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Wei í bigə tə n tou-kə nwarə-ceti ?

¿ Dé a nagə wosə, a kwandənu bé paa barə ?

¿ Wei tə n tou-u ceri də i wosə magərə?

Byendəm 42: Kənkana tw, pw, fw

Nuyaam mandəm :

tw : twabə, twapi, twora, twansə

pw : pwatə, pwasəkau, pwondə, pweu

fw : Fwarau, fworənkə, fwobəkə, fwoni

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Pwahau fiigu kəm tə dum də u bigə hau ?

¿ Dabə kwandənu bé fiigə kəm tə dum, də bə bisi hau ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Hun-fyatu pwahu barə hirau kwanu hyahə ?

¿ Dé nwari korə hirau, u kwandənu bé də wondə kəm tə ?

¿ Wei tə n fwa-u u bitwoməm ?

Byendəm 1 : i, u, b, s

Də í byensəm duum magərə. Tə nagə byendəkau n yuum dè də tou hau. Də hyáhə, tə kwandənu bé fiigə sani ceri kənkana dia, kənkandei í dia. Byensəkau kwandənu bé mwanə byendəkau n diem ningə cerəkə cerəkə. U pə kwandənu bé mwanə byendəkau ham bé yúu bə pə pwahu nimu, bə sagə pə mwanə twaməm u karəkənu.

Də sui də byensəkau yí yegə twangə bé sirə də í byensəm kwoba bé a mandə suu, bə sa fi bé byensə hirəbə. Bə pə sabu byensə-katam. M de m nəm mwanə-məm də byendəkabə yí fi byendə suu byensəm n twángə-məm. Byensəkau kwandənu bé hougə bé mwanə hirəbə cesə suu də í byensə-katam.

A. Kənkana də kənkandei byensəm :

Nuyaam mandəm: Bé fi fiigə byendəkabə kənkana də kənkandei, tə nagə bə dyem bə n hyá bə n wusə kəm kənkani n dyeli sai də kənkandou n dyehu sai. Tə yí dyem bé cetə bə wagənu kənkandou «i».

Nuyaam “i” mandəm :

byensəkau yí wusə nuyena pwompwom də «i» bou hyahə : **tisi, fi, dii, sui**. Dé u wasə, u mwanə byendəkabə, bə ya də í nuyena. Byensəkau yí n tesu hirau cerau cerau bé n yuum də bə twángə bə cigu; bé tei kwana hirəbə mangəm. Byensəkau yegə ya nubwoni «i» n bou tahi.

«Nuyen-yuoi mandəm»

Byensəm aməm m hyahə, nuyena bou a dia: «u» də «bisi» də wagə bé n nwam «u bisi.» I mwana byendəkabə wondə suu futu n bou-hu sabi hyahə.

Byensəkau fiigə futu dè də í futu tihə bə diem bé tə : «U bisi».

Byensəkau də byendəkabə bə wagə bé ya bé tə : «U bisi».

Byensəkau tingə byendəkabə hyahə hirau cerau, bé wusə u hiri bé u kaám bé tə:

« ¿ Nuyeni adi, də de mani tə ?» U ya bé tə : «**U bisi**».

Byensəkau sa yegə tingə tuou bə sagə u kaám kə hyamə.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dako-bisi kwandənu bé n nwam kəm tə dako-dii hyahə ?

¿ Bə byensu kəm tə dako-bisi ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Firi tən bou man tə yagu səsai ?

¿ Sabu bigə bwam u paa barə ?

¿ Dé u pə nage u bigə bwahe, u yí paa barə ?

Byendəm 41: Kənkana **sw, mw, nw**

Nuyaam mandəm :

sw : swanə, swali, swosə, swotə

mw : mwohu, mwana, mworə, mwasi

nw : nwanu, nwa, nwarəkə

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Barə n tən mwanə-i, dé nwari korə hirau, də n cungu ?

¿ Tə yí tyendə də í ninsi buru pə n tə kogu ?

¿ Pəbaru də tə sebəsi bə yi yuum barə ?

¿ Pəbaru sahəru barə tə hundu hyahə də tə bigə hyim ?

Kwansəm n kwansə kəm (8) :

Nubwona n bou-ha tihə, a səsai bou pyampyansibəhu hyáhə, a kwandənu bé a yensə bé a diigə. I hyambəse, bə diigəse « **pisa**» də «**buusə**». Nubwona twaa cetə hyáhə bé sində tihə, twaa cetə kogə bé tei yugu.

Byendəm 40: Kənkana by

Nuyaam mandəm :

Byari, byensa, byosi, byerə

Diisəm :

«**hyaməm**» wagəsu yamaa dia de. Bə sagə cagə bə yagə yama-dyakəm yei katam tahi de bə fiigə ningə n paasə-kə.

I wondə hira bə n diem-ha dé a bou hyáhə i paa sunsuom bé fiigə hiri i n hyambə-i.

Dé i hyambə də í nuyen-yuoi, i sa cetə kənkana də kənkandei byensəm.

Dé a nagə byensə kənkana də kənkandei, a tutə nuyen-yuoi hyani, nubwona pwompwom.

A pirə tyepuoi bé diem «u bisi» pyampyansibəhu hyáhə.

A cagə hirebə bé tə : «Də í nuyena, bə tən a wage de bə wusə bé tə **u bisi** »

Bé bə tə : «Tə wage bé ya bé tə: **u bisi**.»

Bé bə kaám dé bə yí fi bé hyambə də í nuyeni hani twali də í sabə-fehu hyáhə.

Byensəm aməm, m hyahə, i yí pirə nuyena n bou-ha futu tahi; «**u bisi**», bé a tutə nubwona pwompwom.

Də kənkandou, bə n kwandənu bé byendə-hu bou hyahə. Wondə kogə hau i hyambə də í **nwanəm**.

u bisi
si
i

Kənkandou «i».

I cetə bə wagənu **kənkandou «i»**.

Byensəkau yí diem «u bisi» pyampyansibəhu hyáhə.

Bə tə hyamə, bə diem «**si**» «**u bisi**» tihə.

Byensəkau ya bə tə : «u bisi» hyahə, ntə bə n wusə-i bə yagə «si.»

Bə tə hirəbə: yasəni tə wagə bə ya bə tə «si».

«Si» tihə u sagə diem «i».

Bə cagə bə tə : «si» hyahə, ntə bə n wusə-i bə yagə «i.»

bə tə : «Yasəni tə wagə bə ya bə tə «i»

Də í byensəm hyahə, byensəkau sagə hogə bə mwanə hirəbə mandə **kənkani «b»**.

u bisi	Byensəkau tə hyamə, bə sara «i» də «si» «u
bi	bisi» tihə,
i	bə yegə diem « <u>bi</u> ; bə tə «u bisi» hyahə bə wusə adi bə yagə <u>bi</u> ».
	Yasəni tə wagə bə ya bə tə: « <u>bi</u> » .
	«bi» tihə, a sagə diem « <u>i</u> » bə sagə cagə bə tə :
	«Kənkandou ahu, bə u wusə bə yagə « <u>i</u> »

Byendəm 38 : Kənkana fy

Nuyaam mandəm :

fyerə, fyəgə, fyeri, fyorə

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Bə wosə bə pigu ti-mansi tə, dé n nwa fya-mantu tə bə byeru hirəbə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Pitai yiebə wusə waki bə nagə cagə barə ?

¿ Dé a nagə hirə bwaməm, a yí paa barə ?

¿ Dé a pə a nuoi yangə, a yí paa barə ?

Byendəm 39 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Barə n mwanə-i də tə kwandənu bə byendə byali ?

¿ Dé i paa kara mangəm dako-dii hyahə, i tən hyambə bə n nua i n byendə-i yí fi bə i tiim ?

¿ Bə pugərə kəm tə byali dako-bisi ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Naru hywambəkə yi bou man tə ?

¿Dá hywangətu bou a yahə, a kwandənu bé paa barə ?

¿ Barə diru n su-tu ?

Byendəm 37 : Kənkani f

Nuyaam mandəm :

fitə, futu, furi, fwarəhu

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ I hyá ywamə ?

¿ Byaləbə bə pugə kəm tə ?

¿ Tə yí fi tiim kəm tə ywamə ?

¿ Dé tə pə nagə tə nuoi yangə, tə kwandənu bé paa barə ?

¿ Dé tə byensu yinie hyahə, barə n nəm fi-i bé tə korə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé a yuum də desəm pə wosə, a nuoi yí tyendə ?

¿ Dé a du niim, də nin-fugebibi bou hyahə a yí paa barə ?

¿ Dé a pə nagə bwaməm dwondə a yahə yiebə, a yí paa barə ?

Nuyaam «u» mandəm :

Byensəkau wurə səsai, bé sandə «u bisi».

Tə nagə byendəkabə n hyá bə n wusə kəm kənkana də kənkandei.

Byensəm aməm m hyahə, byensəkau yí ya nuyena pwompwom də «u» bou hyahə, bə nwanu : «**busi, kusi, tebu, sui**» yiem ama.

Byensəkau yí n yuum nuyeni ceri ceri də byendəkabə twángə bə fwahəsu.

Byensəkau mwanə hirəbə mangəm yegə twangə bé ya nuyeni n ba dyeli sai.

Byensəkau sagə ya nubwoni «u» n bou tahi.

Byensəkau yatə fiigə pyampyansibəhu hyáhə « **u bisi** »

Bé tə: «Ntə u bisi hyahə bə n wusə-i bə yagə «u»

Bé tə : «Yasə tə wagə bé ya bé tə «u».

«u» kaam u cerau de, u kwa nuyeni «**bisi**» hyahə; u pwa yéi tutəm.

Byensəkau mwana hirəbə ya bé tə «u».

U wusə hirau cerau; bé u kaám də í «u» n nagə cage bé təm.

«i»sirəm :

Byensəkau nagə mansə byendəkabə 1a «i» suu.

Byensəkau sara dieməm n bou-məm pyampyansibəhu hyáhə;

bé diem «i.»

i	u
si	su

«i» tihə u diem «si».

--	--

Byensəkau fiigə «i» bé kaám byendəkabə dé bə: ¿ I hyá də í kənkandou bə n u wusə bə yagəm ?

Bə sagə fiigə «si» bé kaám bé tə, «¿I mandəsə aməm bə m wusə bə yagə barə ?»

Byendəkau cándə kunkwangə bə sagə diem «u» bə cii «i»; pyampyansibəhu hyáhə.

Bé sagə diem «su», «u» tihə.

Bé fiigə «u», bé tə: «I dyem bé hyambəsə kənkandou-ahu.

¿Bə u wusə bə yagə barə?».

Bé fiigə «su»

bé kaam bé tə : «¿ Barə ala ?»

Byensəkau nagə hirəbə n mansu «u».

1b

u	i
bu	bi

Bé diem pyampyansibəhu hyáhə «u ».

Bé fiigə «u» bé ya bé tə : «I dyem bə hyambəsə kənkandou-ahu.

¿Bə u wusə bə yagə barə ?»

«u» tihə, u diem «bu.»

Bə fiigə «bu», bé kaám bé tə : «¿ Barə ala ?»

Bé diem «i», bə cii «u», pyampyansibəhu hyáhə.

Bé fiigə «i» bé ya bé tə : «I dyem bə hyambəsə kənkandou-ahu. ¿Bə u wusə bə yagə barə ?»

¿Də bwogetwola bou, hirəbə maam bə yagə də sui ni dé də pə sui ?

¿Ba yem tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿Pəbaru bambə tə bigə bé tei tə kuhu hyahə bə nagə paa barə ?

¿Wei í bigə tə n bou-kə bə bwam ?

¿Də a nagə a bisi n hyim suu, a kwandənu bé n saheru di-mantu tə ?

Byendəm 36 : Kənkana dw

Nuyaam mandəm :

dwongə, dwom, dwongə, dwogu

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Tə yí paa barə mindurəhu pə tə korə ?

¿ Də mindurəhu korə hirau, u kwandənu bé paa barə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿Də mindurəhu korə hirau, u kwandənu bé tei man tə ?

Byendəm 34 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Tə yí paa barə, tə duhu n desə magərə ?

¿ Dé təpuu hyahə pə desə, tə kwandənu bé paa barə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Hirəbə kwandənu bé hyim di-mantu tə ?

¿ Dé mindigə bou a yahə, saam səsai a kwandənu bé paa barə ?

¿ Di-mantu tə n nəm fi-tu bé mei bigə kwanu suu ?

Byendəm 35 : Kənkandei uoi

Nuyaam mandəm :

nuoi, nuoi, buoi, kuoi

Diisəm :

«ama» wagəsu toyena n hunsu-ha a twaa.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿Barə n mwanə-i də bwogətwola bou ?

Bé diem «bi» «i» tihə.

Bə sagə fiigə «**bi**»; bé kaám bé tə : «¿ Barə ala ?»

Twamdyahəkam bəwagənu «Si»:

Byensəkau nagə bə n mansu «**si**».

Bé diem «**si**»;

«**si**» tihə, u diem «**su**».

Byensəkau fiigə «**si**» bé kaám bé tə : «¿ Barə ala ?»

Bə sagə fiigə «**su**» bé kaám bé tə: «¿ Barə ala ?»

Dé byendəkabə cei mandəm, byensəkau yegə fiigə hani twali bə n dyem bé hyambə tahi «**si**».

Byensəkau pihə kənkandei ;

bé bə cagə bé tə : I pə nua də í nubwona diesu a celu bə wagənu kənkana buru ceru de.

Twamdyahəkam bəwagənu «bu»:

Byensəkau nagə hirəbə n mansu «**bu**».

Bé yegə diem «**bu**».

Bé fiigə «**bu**»;

bé kaám bé tə : «¿Barə ala ?»

«**bu**» tihə, u diem «**bi**».

Bé fiigə «**bi**»,

bé kaám bé tə : «¿Barə ala ?».

bé bæ cagə bé tə : I pə nua də í nubwona diesu a celu
bə wagənu kənkana buru ceru de.

Nuyena meim:

Byensəm aməm m hyahə, tə du mei nuyena dia de.
Nuyeni «**bisi**» də nuyeni «**sui**».

Bé fi bé cetə, byensəkau yí yegə sisa nuyen-yuoi (də n
nwa toyen-yuoi) «**u bisi**».

U yí ya bé wasə byensəkabə twanga bé ya bé tə «**u
bisi**».

Byensəkau diem nubwoni «**si**» 3
pyampyansibəhu hyáhə.

Bé yatə diem «bisi», «**si**» tihə.

Bé fiigə «si»; bé bæ kaám bé tə :

« ¿Barə ala ? »

Bé fiigə «bisi» bé bæ kaám bé tə : « ¿Barə ala ? »

Byensəkau diem kənkandou-yandu «**i**»

pyampyansibəhu hyáhə. bé bæ kaám bé tə :

«¿Barə ala ?»

Bé diem «**sui**», «**i**» tihə, bé fiigə «sui» bé bæ kaám bé
tə : «¿Barə ala ?»

si	i
bisi	sui

Diisəm :

« í » fiigə ningə bæ n dyem bé yasu-kə de, bæ kə sisu.

Bə nwanu sirəm, hirau n yagə-u «i» u twagəsənu
hirəbə dia dé n nwa bæ pwompwom. U yí wusə bé tə
«i».«i» pyesu ninsi pwompwom n wasə-si də «i».

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Mambə tə n kwandənu-bə bé dega təpuu ?

¿ Ba yem tə ?

¿ Tə kwandənu bé n bou man tə : hywangətu hyahə ni,
dé desəm hyahə e ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Mindigə bou wei yahə tə ?

¿ Hywangətu bou wei duhu hyahə ?

¿ Hirau kwandənu bé pugə kəm tə u kwanu ?

Kwansəm n kwansə kəm (8) :

Nubwona n bou-ha tihə, a səsai bou pyampyansibəhu
hyáhə, a kwandənu bé a yensə bé a digə. I hyambəse,
bə digəse «pisa» də «buusə». Nubwona twaa cetə
hyáhə bé sində tihə, twaa cetə kogə bé tei yugu.

Byendəm 32 : Kənkana kw

Nuyaam mandəm :

kwana, kwambə, kwa, kwanaru

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé tə pə nagə bé bwahə, tə kwandənu bé pugə kəm tə tə kwani ?

¿ Tə nin-digəhu kwandənu bé n nwam kəm tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Pitai yiebə wusə waki bə nagə cagə barə ?

¿ Pitai yiebə cagə hirəbə bé tə barə ?

Byendəm 33 : Kənkana hyw

Nuyaam mandəm :

hywam, hywambi, hywangətu, hywáhəkə

Nuyen-kunkwansi byendəm :

1. Bé fi bé cetə, tə yí fiigə byensəkabə nuyeni «u», n dyeli cigu hirau hiri hani. Bə nwanu dé a twagəsu dau hiau toyeni, a pwa n tumə wusu bə yagə «dau» nwa ; a yí fi bé tə «u» bə ywonu də í dau.

Dé a nagə byensə hirəbə «u», a ba paa bə tən paa-kəm bé byensə kənkandei.

4

bisi	
u bisi	u
u sui	

2. Ningə twagə n kwandənu-kə byensəm.

Byensəkau yí cagə byendəkabə bé tə: Bé fi yaam pə n duum, tə tən kwandənu, diem sani, bé yasə fwona n bou bə siebə pə mwam nuyena dakahə. Dé a twagəsu də nwanu nuyena tabə tabə a twaa de; ama, dieməm hyahə, nuyena pə kwandənu bé n tabə a twaa. Dé nuyena pə tabə a twaa, də yí tiim byendəkabə yaam.

Dá byensəkau nagə byensə fwona n kwandənu bé n bou kəm nuyena dakahə. U yegə pirə «u bisi» də «u sui» í toyena hyaa bé fiigə bə n pwahu kəm.

Bé cetə byendəm kataam (1) bé tei tu byensə-pwigə (10), toyena tən pə wogə, bə maam bé tə dé toyena pə wogə, də sani, byendəkabə yí n tou nagəm bə yí n byensu bə pa. Byensəkau kwandənu bé yensə bé mandə dé byensəm n twéi-məm mwanəsə hirəbə n twahə yaam.

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə.

Byensəm n ba dyeməm sai, byensəkau yí kaám kaáməm buru dia. Kaám-cembəm yegam bou byensəm toyeni hyahə de. Bə nwanu byensə-cembəm aməm, byensəkau yí wondə sabi adi, də hyahə, bé kaám bé tə:

¿Sabi hyahə, bə tə bisi nwam kəm tə ?

U kaám bé tə n dyeu hyá də yegəm, u yorə u nou. Bé tə hyamə, bé n bei hirau yegəm. Dé hirau pə yegə də n kwandənu kəm, u yegə bé kaám tuou

¿ Naru sebəsi du man tə niim ?

¿ Bə sahəru man tə hina də yansi hundu ?

Byendəm 31 : Kənkani m

Nuyaam mandəm :

Maam, maanə, mindu, matau

Diisəm :

«man tə» fiigə dé hirau kaám hirau tuou ningə hani.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé tə kwa mindigə tə yahə, tə yí yei co-manhu tə bé turə ba kə cerəkə ?

¿ Bə maau kəm tə mindi-sugə ?

¿ Də sui də tə yí n hywam yendu hyahə ?

¿ Tə kwandənu bé n hywam man tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Kasau yi bou man tə ?

¿ U n yi bou sani Pəbaru yahə, u yi hyambə barə ?

¿ Dé a nagə ceri, a kwandənu bé tei man tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Naru bisi u wusə bé u ya bé tə barə ?

¿ Dabə tei man tə ?

¿ M yi diem sabi bé busə wei tə ?

Byendəm 30 : Kənkana bw

Nuyaam mandəm :

bwagərə, bwaməm, bwogətwoli, bwotə

Diisəm :

Tə pyesə «a» bə wagənu «a.»

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé tə syeli hyahə kwa nii-suum, tə yí tyend bé ture

bwigə dé n nwa pwombi ?

¿ Tə kwandənu bé mei man tə tə bwisi ?

¿ Bə pwei barə ?

¿ Tə bwisi kwandənu bé tou nii-suum ni dé nii-hweru e ?

¿ Tə kwandənu bé n hywam nii-maməm tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Mambə tə n wusə-bə waki ?

Yegəm:

Bə tə bisi sui. U bisi sui, sə sui.

Də í kaáməm yegəm bou yaam hyahə

Kaáməm n tinu-məm nara :

Də í kaáməm, m nwam nara kaáməm de, (kaáməm n tinu-məm nara).

Kənkana də a kənkandei byendəm :

Byendəkabə tən pə cetə dieməm bə wagənu sabə-pasədou nwa.

Byensəkau sə : «Dé a nagə diem «i,» a yousa a nou hyáhə bé paa dou tingu bé sindənə tihə, bé wasə bé paa u hyáhə tyembəkə.

Byensəkau yí fiigə nwanəm yáam hyahə bé kwana fwagəsəm tari də byendəkabə twangə.

Byensəkau tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə.

Byensəkau mwanə hirəbə mangəm tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə.

Byensəkau mwanə byendəkabə diem bé tyensə, bə saba hyahə, nyosəkau bə cagə bé tə sunswohi tari dakahə, «i» yí pirə hani cehu de.

Byensəkau sə : «Dé a nagə diem «u,» a yousa a nou hyáhə bé paa do-tingu bé sindənə tihə, bé fwagərə a yugu hau,

bé yatə dou hyáhə bé paanə dou tingu bé maanə bé courə.

Byensəkau yí fiigə nwanəm yáam hyahə bé kwana fwagəsəm tari də byendəkabə twángə.

Byensəkau tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə.

Byensəkau mwanə hirəbə mangəm tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə.

Byensəkau mwanə byendəkabə diem bé tyensə, bə saba hyahə.

Byensəkau bə cage bé tə sunswohi tari dcahə, «u» yí pirə hani cehu e.

Byensəkau sə : «Dé a nagə diem «b,» a yousa a nou hyáhə bé paa do-tingu bé sindənə tihə.

Bé yatə bé yousa a nou kunkwangə bé cetə dou tingu dcahə bé paa nin-kukwarəkə yugu hau bé fwagərə taba do-tingu tihə.

Byensəkau yí fiigə nwanəm yaam hyahə bé kwana fwagəsəm tari də byendəkabə twangə.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Kandəm bou man tə, tə buru waka, də dapwosi í waka n bou-ha tə syeli hyahə ?

¿ Mambə tə n kwandənu-bə, bə yí tei waki?

¿ Bə yí fi ya barə waki hyahə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé i nagə i bisi n ciem suu, i kwandənu bé n saheru barə?

¿ Dé pwahau puum, u kwandənu bé n hyim kəm tə ?

¿ Tihu tou wei tə də u niu sagə duum?

Byendəm 29 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Waki hyahə, bə yí terə barə bé fi n dyeu sai n hundə də u yaməm narə ?

¿ Pwobə kwandənu bə yí n ciru waka?

¿Ba yem tə ?

¿ Waki hyahə, bə tou cou bə yí twagəsə?

¿ Hirəkwoosi kwandənu bé paa barə bé fi bwaməm pə n wosə ?

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿Barə n mwanə-i də tə kwandənu bé byendə dieməm ?

¿ Dé a twahə dieməm, də yí a tiim kəm tə a bwosi hyahə?

¿ Hirau yí fi byendə dieməm cəncani ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Pəbaru də Naru, wei tə n puum-u bə hyahə ?

¿ Wei tə n nagə-u u yahə n desə ?

¿ Sə pirə sə sahərə-ninsi bé paa barə hyahə tə ?

Byendəm 28 : Kənkani w

Nuyaam mandəm:

waki, wagə, wosə, wei

Diisəm :

«!» fiigə a n tən cagəm hyamə hirau ningə sani cari, u n yi pə bei n dyegə. Bə sagə fiigə harəm.

Byensəkau tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə. U mwanə hirəbə mangəm tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə.

Byensəkau mwanə byendəkabə diem bé tyensə, bə saba hyahə, nyosəkau bə cagə bé tə sunswohi tari dakahə, «b» do-tingu yí pirə sunswohi sai, nin-kukwarəkə pirə hani cehu.

Byensəkau sə : Dé a nagə diem «s,» a cetə a yugu hau, bé paa nin-kukwarəkə bé fwagerə a kogə hau bé yatə a yugu hau bé fwagerəne a kogə hau, bé wasə.

Byensəkau yí fiigə nwanəm yáam hyahə bé kwana fwagəsəm tari də byendəkabə twangə.

Byensəkau tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə.

Byensəkau mwanə hirəbə mangəm tei bé m diem pyampyansibəhu hyáhə.

Byensəkau mwanə byendəkabə diem bé tyensə, bə saba hyahə, byensəkau bə cagə bé tə sunswohi tari dakahə, «s» yí pirə hani cehu e.

«s» dieməm bansə, u nwanu wofə de.

Byensəkau kwandənu bé pirə sani bé tiim hirəbə bə byendə suu.

Dé byensəkau wasə də í hani, u fiigə hirəbə bə diem kənkana də kənkandei bə wagənu yugu nandambii n cii-i nandambi-dai. Bə yí də paa bə yandə pyampyansibəhu hyáhə, dé hyaməm nwa bə saba hyahə.

Byensəkau yí fiigə nandambii bə n diem kəm kənkani dé hyaməm nwa kənkandou, fwagəsəm n tari.

Byendəkabə twángə bə yí diem sabi hyahə də sabə-pasə-dou. Byensəkau kwandənu bə diem kənkani nwanəm byendəkau n ba dyeu sabi hyahə. Hyaməm byendəkabə yí n wonsu də í nwanəm bə diem. Byendəkabə kwandənu bə m diem cou n pwigə, bə saba hyahə.

Fwoni pə wosə byali sabi ali də hyahə. Ama, dieməm byendəm sui suu. Də də hyáhə, də sui də byendəkabə yí n tou saba bə n nəm byensu-ha hyahə kənkana də kənkandei dieməm. Bə sagə yí diem nuyena də toyen-cecesi. Byensəkau yí diem nuyena aha pyampyansibəhu hyáhə: «**b, s, i, u, bii, bui, sui, bisi sui**», byendəkabə a diem bə saba hyahə bə wasə bə diem bə tyensə

Diisəm :

Hirau n yagə-u «i» u twagəsənu hirəbə dia dé n nwa bə pwompwom. U yí wusə bə tə «i».

«i» pyesu ninsi pwompwom n wasə-si də «i».

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé i pwa fi bə nundə cebu, i yí paa barə ?

¿ Bə dwosu kəm tə cebu ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Naru də u sebesi bə tei man tə yagu ?

¿ Dé a sahərə-ninsi pə deesə a yí paa barə ?

¿ Wei tə n buusu-u bə yagə u niu duum ?

Byendəm 27 : Kənkandei ie

Nuyaam mandəm:

cierə, nei, tei, tiebu

Diisəm :

«tən» fiigə ningə n pwahu-kə sani səsai bə sagə katəse.

Byendəm 25 : Kənkani n

Nuyaam mandəm :

yongə, pwondə, byensa, kwandənu

Diisəm:

«m» pyesə ningə n wasə-kə də «m.» Bə nwanu sirəm,

«m» twam fiigə n twagəsə-u

Kaáməm n tinu-məm nara:

¿ Bə yí fi sahə barə bə wagənu yan-biru ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə:

¿ Wei tə n cagə-u Naru bə yagə u n hyim suu ?

¿ Wei í bigə tə Sari ?

¿ Sari bwam mandə ?

Byendəm 26 : Kənkani c

Nuyaam mandəm:

cigərə, cou, cagə, ciau

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ I bei, bə yagə barə bigə sui ?

¿ Barə nwanə suum ?

¿ Sunswamə í bisi asi, sə tou nwanə-suum ?

¿ Tə kwandənu bə sə byensə kəm tə sə tou nwanə suum?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Toyeni cagə barə bisi hau ?

Byendəm 2 : Kənkandou «ə»

Byendəm n nəm tou-məm kənkandou ceru dé n nua kənkani ceri, n de n nəm wosə-məm.

Nuyaam mandəm: Tə nagə byendəkabə dyem bə n hyá bə n wusə kəm kənkandou tə n nəm byensə-hu.

Byensəkau wusə nuyena pwompwom də « ə » bou wasə hau, bə nwanu: bugə, swofə, kangə, hanfə.

A mwanə byendəkabə n twángə bə yuum.

A wasə bə n yuum nubwon-yanda də bə twángə

Nuyen-yuoi mandəm:

Sunswamə, i fiigə byendəkabə bə n wusu n dyeli bə yagə nuyen-yuoi. Ala tahi, nuyen-yuoi de: «**busə**». A mwanə byendəkabə wondə suu futu n bou-hu sabəhu hyáhə, busə tahi. Byensəkau fiigə futu n bou-hu sabi hyahə bé kaám byendəkabə bé tə: Barə ala?. Bə kwandənu bé a cagə bə n hyambə-i; dé bə cei, a bə cagə də í futu buru.

Byensəkau cagə byendəkabə bé tə futu ahu, u dieməm hyamə. Byensəkau wusə nuyeni «**busə**». byendəkabə sai wagə bé də wusə bé kwana cou n tari. Byensəkau yegə tingə hirau carau bé wusə u hiri bé u kaám bé tə nuyeni ali də hiri tə? U ya. U yegə sagə terə hirau tuou, bé sagə u kaám kə hyamə. Bé tei kwana hirebə tari bə nasi

Dé byendəkabə mandəsə nuyen-yuoi, byensəkau sa tutə nuyeni hyani bé nində nubwoni dé n nwa kənkandou.

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé hirau bwam, tə kwadənu bé u teinu man tə ?

¿ Dé tə nagə ceri tə kwandənu bé tei man tə ?

¿ Wei tə n ya-u u sebəsi bé tə sə du niim ?

Byendəm 24 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Barə n mwanə-i də tə kwandənu bé n sahəru soya kokou ?

¿ Dé təpuu hyahə hirau ya bé tə soya kokou pə narə, a yí u yegə kəm tə ?

¿ Bisi hyuodyebə kwandənu bé n sə hyau kəm tə kokou ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Sabu ham man tə bə yuum u saba ?

¿ Dé hirau nagə naam kokou yuum, u yí karə ?

Byendəm 23 : Kənkani t

Nuyaam mandəm :

Tuna, tani, Tancei, toi

Diisəm:

«tə» pyesa ningə n wasə-kə də «tu» dé n nwa «ru» dé n nwa «du».

« : » fiigə fusə-cetəm, m paanu «,» yem, ama m pə nində «.» yem. « : » fiigə hirau n twagəsə-u cetə bə hau ninsi dia sə tari. «:» sagə yí fi bé n bou bə cetə hirau toyen-magəra, dé fusə-cetəm bou.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Hirəkwo-siba tiim, də dapwo-tiim, tii-maməm tə n yem tou-məm ?

¿ Bisi hyuodyebə kwandənu bé paa barə, bé fi bwaməm pə n wosə təpuu hyahə ?

¿ Dé tə nagə ceri də tiim hau, tə yí tei man tə ?

Nuyen-yuoi diisəm :

Byensəkau diem nuyeni «busə» pyampyansibəhu hyáhə.

Bé tə, də í nuyeni bə də wusə bə yagə « busə »

Tə wagə ya bé tə : « busə ».

Byensəkau diem «sə» «busə» tihə

bé ya bé tə: Wondə i hyambə «busə» hyahə, hani n dyeli bə n wusə-i «sə.» Tə wagə bé ya bé tə «sə».

A diem «ə» «sə» tihə bé ya bé tə: Wondə i hyambə «sə» hyahə, hani n dyeli bə n wusə-i «ə».

Tə wagə ya bé tə «ə».

busə

sə

ə

«ə» byensəm wasə tahi:

Byensəkau diem kənkandou «ə» Wondə 1 kənkandou bə n wusə-hu bə yagə «ə». Tə wage ya bə tə «ə».

ə	ə
sə	bə

A diem «sə» «ə» tihə, bə tə: I dyem bə hyambəsə kənkandou «ə», ahu bə u wusu bə yagə barə? bə də wusu bə yagə «sə».

Byensəkau yegə hyandə yugu hau kunkwangə bə diem «ə», bə kaám byendəkabə bə tə: i dyem bə hyambəsə adi «ə». Bə də wusu bə yagə barə? Tə wage ya bə tə «ə».

A diem «bə» «ə» tihə, bə tə: I dyem bə hyambəsə adi «bə», bə də wusu bə yagə barə? bə də wusu bə yagə «bə».

«ə» Mandəm :

(A wurə pyampyansibəhu hyáhə, bə diem «sə», «sə» tihə, a diem «bə»;

2	sə
	bə

Byendəm 22 : Kənkani k

Nuyaam mandəm:

kokou, kagi, kangə, kugə

Diisəm :

«kə» pyesa ningə n wasə-kə də «kə» dá n nwa «gə.»

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Bə yagə barə, bə sahə kokou suu ?

¿ Bayia kokou də yia koko-manhu tə n narə-hu ?

¿ Bə pwahu kokou də nii-maməm tə ?

¿ Ba yem tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Soya tou kokou ?

¿ Sari bisi sarə man tə ?

¿ Dé sabu pisə bə dou, a yí paa barə ?

« » fiigə bé tə nuyena aha, a nwam nuyen-magəra de, bæ ywonu n twagəsənu-bə bæ twabə. Byali hyahə, i n hyá bé tə fusəm tyembəkə bou hyahə.

Ama, tə sagə hyambə « » də də diigə nuyeni ceri, dé n nwa nuyena dia. dé n nwa bé cagə kagəsa, nubwoni hyáhə. Də í toyeni buru hyahə, fusəm tyembəkə tən bou tumu de.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Barə n mwanə-i də num nii-suum ?

¿ Dé i num nii-suum, ba yem tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Sari duu də soru wei yahə tə ?

¿ Naru pirə barə bé paa bayia hyahə bé naam ?

¿ Pəbaru dau ham man tə bæ yuum hirəbə saba ?

bé káam byendəkabə bé tə: də í nuyáam diesu, a bou yugu hau de.)

--	--

A fiigə «sə» bé kaám bé tə: ¿Nubwoni adi bæ də wusə bæ yagə barə ?

A fiigə «bə» bé kaám bé tə.¿Nubwoni adi bæ də wusə bæ yagə barə ?

(A soa kankana, bé sándə «ə» bæ n byensu hya)

I n hyá bé tə nubwon-dyaka aha, a wasəku də «ə».

A diem byensəm hani tari adi 3 pyampyansibəhu hyáhə.

sə	bə
si	bi
su	bu

Bé fiigə «sə», bé kaám bé tə ¿Barə ala ?

Bé fiigə «bə», bé kaám bé tə ¿Barə ala ?

Bé fiigə «si», bé kaám bé tə ¿Barə ala ?

Bé fiigə «bi», bé kaám bé tə ¿Barə ala ?

Bé fiigə «su», bé kaám bé tə ¿Barə ala ?

Bé fiigə «bu», bé kaám bé tə ¿Barə ala ?

Nuyena kwansəm :

Bé diem «sə» pyampyansibəhu 4
hyáhə, bé kaám bé tə ɔTə yuum kəm
tə də í nubwoni ? Bé diem «busə»
«sə» tihə, bé kaám bé tə ɔTə yuum
kəm tə də í nuyeni ?

sə	u
busə	suu

A diem «u», bè cii «sə», bé kaám bé tə ɔTə yuum kəm
tə də í kənkandou ?

«u» tihə, a diem «suu». Bé tə: dá tə dwonsə nubwoni
«su» kənkandou «u» tə yí n tou nuyeni «suu.»

Tə wəgə bé ya bé tə «suu.»

I byegərə suu, bé cesə kandəm «su» də «suu» də
dacadə.

I dwonsə «u» dyakau «suu» bé fiigə bé tə niu tahi
kandəm bou. Də sani bə tən hyuómse kunkwəgə
nuyáam «u» hyáhə.

Tə yegə wəgə ya bé tə: «suu».

bwári (yuoí hyáhə). «a» hyáhə, niu bou hyáhə de. «i»
hyáhə niu bou tihə.

Tarəm, də sui də byendəkabə yí fi mandə dá niu bou
hyáhə, kənkandou hyáhə. Byensəkau kwandənu bé
kaám bé tə, ɔm niu doú hyáhə, nuyen-mani í hyáhə
tə? Nwanəm : bwári (yuoí hyáhə) də bwari (dobu)

Kaáməm n tinu-məm nara :

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

Byendəm 21 : Kənkandou o

Nuyaam mandəm :

soya, kogə, noi, mworu

Diisəm:

«a» fiigə hirau a n twagəsənu n dyeu de.

Byendäm 20: Niu mandäm

Nuyaam mandäm:

Diisäm :

Byali twagësäm hyahë, niu doúm hyáhë dë suu magërë. Dé nuyena dia wagë nuyáam, dë a niu pyesäm sa kaam, i n hyá a pë wagë a n cagë bë yagëm. Dë sani i n hyá bë të niu pyesäm cagë nuyeni cagë yagëm dë.

Bë diem bë të niu pyesäm kaam a n tën diem sani tyembäkë kënkan dou hyáhë. Dé nuyeni yí fi bë nwanë nuyeni twali dë dë wagë hau, të yí paa tyembäkë kënkan dou n dyehu tahi niu yisë hyáhë.

Cembäm, të kwandënu bë byensë dé niu pyesë nuyeni hyahë. Bë terë nuyeni ceri (nwanëm : bwári (yuoï hyáhë), bë ya yamfum bë bei bë mandë dé niu pyesu kënkan-dei hyáhë. Dé hirëbë pwa fi bë cesë niu pyesäm, bë yí fi bë ywonsë nuyeni.

Dyakëm, dé niu pyesë, byendëkabë kwandënu bë mandë dé niu doúse dé n nwa, niu sindëse. Bë yatë bë pirë nuyeni hyani, bë cagë dé niu n paa-i. Nwanëm :

Fusäm tyembäkë dë nuyen-cecegë dë byendäm (5) :

Të diem «.» bë maa fusë-cetëm tën bou toyeni wasë tahi dë. Dë a niu sagë tën sindëse. Dë sagë tën fiigu yamaa wasë tahi dë. A kwandënu bë byegërë a niu suu bë mandë dé fusë-cetëm bou. Dé nuyena wosë, fusäm tyembäkë «.» tën a tiim dë a yí fi bë a kansë suu.

Byali twagësäm hyahë, dé a twagësu ningë hyingë toyeni, a yí wusë kë hiri hyim n cerëm dë. N kwarëmëm, a sa yí' n wusu nubwoni n wasëkë-i kë hiri. Bë nwanu dé a dyem bë wusë bë të busi; dé a nagë bë yegë wusë a yí fi bë të «së» (busi, së hyaasë).«së» pyesa ningë n wasë-kë dë «si».

Tyembë-ceta byendäm (Kënkän-ceta dë kënkandëi-ceti byendäm) :

Dé byensëkau nagë byensë hyamëm, u diem tyembi-biim pyampyansibëhu hyáhë **Nwanëm**: «b». Dé u wasë, u cagë byensëkabë bë të : Dé toyeni cetë bë wagënu «b» dë, i kwandënu bë pyesë «b» hyau u diemëm. I yí diem «B».

U yí diem kənkən-ceti bə fiigə hirəbə bə tə : «b» biim de ala, «B» ceti n hyamə. Bə nwanu m nəm i cagə kəm, dé «b» n nwam-u toyeni tyembi-katai, i kwandənu bə diem «B» cetau de. Dé hirau hiri cerə «b», i sagə kwandənu bə diem «b» cetau «B». Də sagə ba nwam kə hyamə de syela hira tahi.

Byensəkau cagə bə tə futi səsai tahi nuyen-cembi, ba cetə bə wagənu **tyembi-ceti** de.

U sagə tə hyamə bə pirə «S» bə sagə paa «b» yiem

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿I bei : Dé hirau busə suu, də cagə bə yagə barə ?

¿Dé a busə hirau suu, də fiigə barə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿Wei tə n busə-u tuou ?

¿Bə cagə barə də bisi hau ?

Dieməm :

Dé hyani twéi, u tyandə byensəkabə bə diem toyena.

¿Barə toyeni ? Toyeni yí fi n nwam sabi dieməm a dwopu, cendau sagə yí fi diem sabəkə bə mwanə n maanə-u ninsi nundəm, də n maanə-u ninsi siéməm.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Kunkundu, bayia də yia : nin-mangə tə n su-kə dyahəm ?

¿ Ba yem tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Saam, Naru də Pəbaru, bə yi busə wei tə ?

¿ Hirəbə ham wei í pisi hyáhə tə bə yuum bə saba ?

¿ Wei tə n sahə-u hina bə bei u sebəsi ?

Byendəm 19 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ A yí tyendə bə mwana hirau hogəm, də u yí dyahe ?

¿ I hyá hirəbə də pə fwa twaməm ?

¿ Də dwonsu barə bə bwosi hyahə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ M yau bisi yi pisə man tə bə buusu ?

¿ Sebəsi hyambə wei tə bə u simbə suu ?

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé hirau hwam daam magərə, də tən u paa barə,
hyau də u yahə təpuu ?

¿ Dé təpuu hyahə hirau bou bə hywam daam magərə,
a yí tyendə bé u tiim u kaa da-hyau ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Dé hirau nagə hya, u yí handə nii-maməm tə ?

¿ Yagu, m yau yi sahə barə u sebəsi pirə ?

¿ Sabu yi simbə wei tə saam ?

Byendəm 18: Sirəm

Diisəm :

Byali twagesəm hyahə, nuyena dia nwanu : «hyáhə də
hyahə.» Hyáhə nwam a n tən dumbəm hyamə ningə,
hyahə n nwam a n tən kwondəm. Hyáhə tou tyembəkə
«a» hyáhə bə maa bé tə niu doúse hyáhə.

Də sagə yí fi n nwam toyeni n nindənə-i dai hini a
bwosi hyahə, a də diem bé nagə n də sii. Bwosi hyahə,
yaam byendəm sui. Dieməm byendəm sagə ba sui kə
hyamə de.

Byendəm 3 : Kənkandou a

Nuyaam mandəm :

aha, saba, yaam, paa

Diisəm :

Tə diem «,» bə maa fusəm tən bou toyeni dacahe
kunkwangə, də a niu sagə sində kunkwangə. Dé a
hyambə «,» a n hyá yamaa pə wasə. A kwandənu bé
byegərə a niu suu bé mandə dé fusəm bou. Dé nuyena
wosə, fusə-kunkwangə tyembəkə «,» nwanu fusə-
cetəm tyembəkə «.» sə tən a tiim də a yí fi bé a kansa
suu.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿Də sui də bisi yí byendə yaam ? Ba yem tə ? Sə kwandənu bé byendə dapwoi ni, dé sə sagə ba kwandənu bé byendə byali ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿Wei tə n pugə-u saba də a subi ?

¿Bisi saba buru nwam kəm tə ?

Byendəm 4 : Sirəm

Byendəm n nwam kəm :

1. Tə sirə nuyen-yuoa : Tə yatə fiigə a futi bé a tutə cesi cesi.
2. Bé dunsə də í nuyen-yuoa. Sunswocembu hyáhə, tə cetə bə wagənu nubwona n bou-ha wasə hau.
3. Tə sirə nuyena n pə sáhə-ha bə nwanu nuyena n pigu-ha ninsi hira hana.
4. Kənkandou n bou-hu yuoi, a u yasə. Ama, dé a ba sa yegə u hyambə tahi də í sunswohu hyahə, a diem nin-didigi bé u cara.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Barə n paa-i də hirəbə pə fwa hina hwobəm ?

¿ Dé a tiim bisi kwanaru, tə yí tyendə bé mwana hirəbə hogəm bə n a hyim ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Yagu, m yau yi pirə barə bé sahé ?

¿ Sebəsi pisə bə yagə tə ?

Byendəm 17 : Kənkani hy

Nuyaam mandəm :

hyim, hyahə, hyau, hyambə

Diisəm :

A diem «-» a n nagə sani bé cagə desəm ningə hyahə. Byali twagəsəm hyahə, a wagə nuyeni n dyeli cagu ningə n nwam kəm, dé n nwa hirau n nwam kəm bə wagənu «-» Nwanəm : sabə-ceti, nii-deesəm, hirəciau, ku-cetəkə. «-» fiigə a n yi pə bei ningə n dyegə, də kə sa bou nuyeni hyahə

bə wagənu «-.» Nwanəm : Bigə n_yi_bou-kə kuhu
hyahə, kə pa dakoru.

Nwanəm (kaáməm pwompwom hyahə): ǎBarə n paa-i
a pə tei kari ?

Kaáməm n tinu-məm nara :

ǎ Pwobə yí tyendə bé karə pei bé tei mansini ?

ǎ Dabə kwandənu bé bə tiim kəm tə bə pwobə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

ǎ Barə n yi paa-i m yau dau yi pə di saam ?

ǎ Sabu bisi yi paa barə ?

Byendəm 16 : Kənkani h

Nuyaam mandəm:

hanfə, hangu, hambagi, hina

Diisəm :

Dé a dwonsə «n» toyeni hyahə, «n» cagə desəm paam
hyahə. «n» fiigə bé tə ningə bou bə hirə hirau n nage
paa-i.

5. Dé i hyambə futu n bou-hu sunswohu cetə tahi, i
wondə bé hyambə də í sunswohu hyahə hiri n dyeli
cagu də í futu hani bé diem nin-didigi bé də cara.

Kaáməm n tinu-məm nara :

ǎ Hirə-ciau yí busə kəm tə bisi ? Bisi kwandənu bé paa
barə hirə-ciau ? Sani səsai, sə ba kwandənu bé
kwambə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

ǎ U paa barə bisi ?

ǎ N busə-u hyau bisi, u sabi nwam kəm tə ? ǎ Bisi saba
nwam kəm tə ?

. Byendəm 5 : Kənkani y

Nuyaam mandəm :

yau, yaam, yiyai, yangə

Diisəm :

«a» pyesa ningə n wasə-kə də «a.» Byali twagesəm
hyahə, dé a twagesu ningə hyingə toyeni, a yí wusə kə
hiri hyim n cerəm de. N kwarə-məm, a sa yí fi n wusu
nubwoni n wasəkə-i kə hiri

“bé” fiigə hirau n paa-u nin-dyakəkə, u de n yi paa-u nin-katagə. Bə sagə fiigə bé tə nin-dyakəkə twangə nin-katagə de.

Kaáməmə n tinu-məmə nara :

¿I bei : Barə sabə-sui ?

¿A yí pugə kəm tə a saba ; bə ba dwosə bə ywonu sabi a n fwa n dyeli de a?

Kaáməmə byensəmə toyeni hyáhə :

¿ Bisi n ya sani saba bé wasə, sə paa barə ?

¿ Sabu paa barə ?

Byendəm 6 : Kənkani d

Nuyaam mandəm :

dia, didigi, dou, dei

Diisəm :

«bə» pyesa ningə n wasə-kə də «bə.» Byali twagesəm hyahə, dé a twagesu ningə hyingə toyeni, a yí wusə kə hiri hyim n cerəm. N kwarə-məmə, a sa yí fi n wusu nubwoni n wasəkə-i kə hiri

Tə nagə bé fiigə bé tə «**bə**» «**bé**» də nwanu de, ama, «bé» tou nii-magesəkə tyembəkə «ə» hyáhə. Nuyeni n

Byendəm 14: Sirəm

Kaáməmə n tinu-məmə nara :

¿ Bə tən tyendə bé n twahə yaam suu ?

¿ Hirəbə tən yagə sani e n m porə-i, han tahi nindəse də bə yí a cesə ?

¿ A yí tyendə bé hyambə sani bé yí ya saba ?

Kaáməmə byensəmə toyeni hyáhə :

¿ M bigə yisə bé ya wei tə í sabi tə ?

¿ Sabu bambə u bigə bé paa barə ?

Byendəm 15 : Kənkani n

Nuyaam mandəm :

Naru, Nambyeu, nuoi, nou

Diisəm :

Də a nagə bé cagə ningə desəm, «n» twangə ningə aka e, də a sagə kwandənu bé dwonsa nuyen-hywambi, paam wasə tahi, a də wagə paam wasə tahi

«də» pyesa ningə n wasə-kə də «i.» Də sagə fiigə bé tə dé toyen-yuoi kwa desəm. (Byali twagəsəm hyahə, a n tən ywonu sani ningə, a wusə kə hiri. Ama, dé a sa nagə twagəsə, a wusə bə wagənu nuyen-hywambi.)

Tə nagə bé fiigə bé tə «də» «də» «dé» bə tarə-su bə nwanu de ama, «dé» tou tyembəkə «ə» hyáhə. Bé i sisa, nuyeni «dé» n tou-i tyembəkə, də fiigə bé tə niu tən doú hyáhə de. Byendəkabə kwandənu bé bea yamfum.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Barə n mwanə-i də hirəbə saagu daa səsai ?

¿ Dé i pə saagu saam, də nagə cagə tə barə ?

¿ Mambə tə n kwandənu-bə sarəm ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ M yau yí busə wei tə ?

¿ Sebəsi yi paa barə ?

tou-i tyembəkə, də fiigə bé tə niu tən doú hyáhə de. Byensəkabə kwandənu bé bea yamfum. Bə i sisa i n nəm diem kəm, «bé» fiigə hirau n paa-u nin-dyakəkə u de n yi paa-u nin-katagə. Bə sagə fiigə bé tə nin-dyakəkə twangə nin-katagə de.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dabə kwandənu bé paa barə təpuu hyahə ?

¿ Pwobə kwandənu bé paa barə təpuu hyahə ?

¿ Twam-maməm tə n bou-məm tə sani ?

¿ Kə hyaməm sui ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Sabu bisi yi busə wei tə ?

¿ Dabə busə bisi bé wasə bé tyendə ?

Byendəm 7 : Kənkan-dei au, ai

Nuyaam mandəm :

au : dau, hirau, pwahau, pwasau

ai : yiyai, dai, pai, hai

Diisəm :

Dieməm hyahə, dá yamaa wosə də hirau n diem-u nagə pyesa toyen-yuoi, u fiigə də í pyesam bé yasə fwoni « » bé fi cetə u toyen-yuoi u n nagə ya-i.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Barə n mwanə-i də yau toum sui bwosi hyahə ?

¿ Ye-suau kwandənu bé paa barə u hywambəsi ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Sabu yau paa barə ?

¿ Bisi paa barə ?

Byendəm 8 : Kənkani g

Nuyaam mandəm :

bugə, yagə, sagi, Saagu

Diisəm :

“g” pə cetə nuyeni byali twagəsəm hyahə.

Tə diem «yi» ningə n tən dyem-kə bə paase də də taam kunkwange. Bə diem «yí» ningə n nam pə paa-kə. «yí» tou tyembəkə «i» hyáhə. Nuyeni n tou-i tyembəkə, də fiigə bé tə niu tən doú hyáhə e. Byendəkabə kwandənu bé bea yamfum.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dá a nagə a sebəkə n tou nwanə-suum, a yí kə byensa barə ?

¿ Bə ceru kəm tə sebəkə ?

¿ A yí tyendə bé pugə a sebəkə, kə pə twangə bwo-yiyosi ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ M yau bisi yi pisə man tə bə buusu ?

¿ Sabu bisi yuum saba səsau suu ?

Byendəm 13 : Kənkani r

Nuyaam mandəm :

nara, soru, Sari, barə

Diisəm :

r pə cetə byali twagəsəm hyahə.

Káaməm tyembəsi asi «¿ ?» sə fiigu bé tə toyeni hyahə kaáməm.

Dá a sagə hyambə «**Barə**» toyeni hyahə, a n hyá kaáməm de. «**Barə**» bou káaməm pwompwom hyahə.

¿ Bisi pə kwandənu bé paa barə, dé pwedyebə dou ?

¿ Dé tə pə wonsu tə bisi suu, də sui ?

¿ Wei tə n kwandənu-u bé wondə u bigə suu ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ M yau bisi yuum barə ?

¿Saam, m yau yi paa barə ?

Byendəm 12 : Kənkandou e

Nuyaam mandəm :

cebu, sebəkə, nei, tei

Diisəm :

«bə» nwanu «bé» : «bə» fiigə hirau n paa-u nin-dyakəkə, u e n yi paa-u nin-katagə. Ama, «bə» fiigə bé tə nin-dyakəkə pwahu də sunswanhu e.

«e» nwanu a n tən fiigəm hyamə ningə dé n nwa, «e» yí fiigə dé ningə pwahu də sunswanhu. Bə sagə bou sana pwompwom fusəm tahi.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé təpuu hyahə bigə bou, bə kwandənu bé kə cerə kəm tə ? **Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :**

¿ Bigə yagə barə ?

¿ Yau dau busə dabə dia san-mani tə ?

Byendəm 9 : Sirəm

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿Dé bigə kangə bə yí paa nin-sugə, bə yí kə cerə kəm tə ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿Bisi yau yi busə wei tə yagu ?

¿ Bisi asi, sə yi ya barə ?

Byendəm 10 : Kənkani m (n bou-i nuyeni wasə hau)

Nuyaam mandəm :

simbə, sahəm, diem, dyembə

Diisəm :

«də» tən wagə ninsi dia. «Dé» fiigə bé tə ningə cerəkə kwandənu bé paa bé fi twagə paa.

Tə nagə bé fiigə bé tə «də» «dé» də nwanu e ama, «dé» tou tyembəkə «ə» hyáhə. Nuyeni n tou-i tyembəkə, də fiigə bé tə niu tən doú hyáhə e. Byendəkabə kwandənu bé bea yamfum.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ A yí tyendə, bé bambə bigə suu ?

¿ Dé pwasau maanə təpuu hyahə, bisi kwandənu bé paa barə ?

¿ Dé bisi pə simbə pwasəbə suu, də nagə cage tə barə ?

¿ Bisi kwandənu bé paa barə sə pwedyebə n tən hunə sani kuhu ?

Kaáməm byensəm toyeni hyáhə :

¿ Bisi yau yi bambə u bigə tyendə ?

¿ Sabu yasə barə bé ba u bisi ?

Byendəm 11 : Kənkani p

Nuyaam mandəm :

Pəbaru, pa, pirə, piru

Diisəm :

«pə» fiigə bé tə ningə nam pə paa, dé n nwa, də pə nwam ningə nwa.

«m» fiigə də nuyena ywonu hirau n twagəsə-u dé n nwa hirau n dieməm.

Kaáməm n tinu-məm nara :

¿ Dé bigə dou, kə hyuou kwandənu bé kə tyendə ?

¿ Dé bigə cetə buusəm, kə hyuou kwandənu bé paa barə ?